

Н. П. Берегова

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет

О. Ю. Повстюк

студентка кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ НЕНОРМАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ ДОШКІЛЬНИКАМИ

У статті представлено поняття ненормативної лексики та визначено основні психологічні аспекти її використання дітьми дошкільного віку. Розглянуто історичний розвиток цього феномену, описані результати проведеного дослідження, присвяченого вивченню особливостей використання ненормативної лексики. Проаналізовано фактори прояву агресивності, що є однією із причин поширення подібної поведінки серед дошкільників. Охарактеризовано основні ознаки прояву такої поведінки в суспільстві, визначено основні методи боротьби з використанням лихослів'я.

Ключові слова: ненормативна лексика, дошкільники, лихослів'я, культура мовлення, вікова криза, вербальна агресія, наслідування.

Постановка проблеми. Поширення ненормативної лексики серед різних вікових груп у сучасному суспільстві досягає критичного статусу. Вживання лайливих слів дорослими залишає свій слід на наступних поколіннях. Саме тому соціально-психологічні особливості вживання ненормативної лексики дошкільниками мають особливо вагомое значення. Це стає ще одним підтвердженням того, що подібний стиль спілкування є не просто нормою, а трендом серед різних вікових груп, у тому числі і наймолодших. Не зважаючи на те, що склад ненормативної лексики поєднує два основних компоненти: соціолектично і стилістично занижена лексика, варто зазначити, що в сучасному світі мають місце обидва напрямки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань використання ненормативної лексики присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких варто виокремити дослідження: Н. Каменської, Д. Лихачова, Б. Успенського, І. Кона, Л. Широкоградюка, які вважають вживання лайливих слів соціальним феноменом. Д. Річардсон, Н. Арутюнова, Б. Баєва, М. Жинкіна, К. Лоренц, Р. Байярд, Г. Сагач, З. Фрейд, Е. Фромм у своїх дослідженнях проводили паралелі між проблемами культури мови загалом і розповсюдженням нецензурної лексики серед дітей. Більшість із них зазначили, що на ранніх етапах психічного розвитку механізмом соціалізації є наслідування, а тому однією із основних причин поширення лихослів'я називають віддзеркалення життя дорослих, які зазвичай під час спілкування допускають вживання слів, що негативно впливають на мовну культуру.

Метою статті є вивчення психологічних аспектів використання ненормативної лексики дошкільниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному суспільстві поняття про культуру мовлення все більше відходить на другий план. Це дає підстави вважати, що дотримання літературних норм абсолютно втратило свою актуальність. За словами дослідників, мова перебуває в стані глибокої кризи. Одним із головних факторів, що суттєво впливає на стан культури суспільства, називають вживання ненормативної лексики навіть наймолодшою частиною населення. Це явище пов'язують із багатьма психологічними факторами, які посилюють використання лайки, сленгу та нецензурної лексики.

На думку Л. Клепуц, поняття «ненормативна лексика» найчастіше звужується до декількох лексичних одиниць, які є лише малою частиною цього лінгвального прошарку. Дуже часто аналогами поняття «ненормативна» вважають поняття вульгарна, груба, але цими словами можна лише частково описати вищезгаданий термін. Появу певних компонентів можна пов'язати із міграційними процесами певних слів з різних груп, за рахунок чого вони отримували нові значення та відтінки. Велика кількість зарубіжних вчених також простежували цю особливість, зокрема Л. Андерсон, П. Траджіл, М. Гороховські, Х. Касарес, Г. Вилд [1, с. 84–85].

Культура мови поєднує у собі два основних аспекти, які априорі не можуть існувати окремо один від одного. Першим аспектом є засвоєння літературної мови людиною, що включає в себе дотримання прийнятих літературних традицій та ідеалів як загальноприйнятих. Другий аспект

полягає в умінні обрати найбільш доречний варіант висловлювання, який буде відповідати усім нормам та правилам, тобто так званий вияв мовної майстерності.

Культура мови – це вияв соціального життя людини, що поєднує в собі її попередній досвід, освітньо-культурний рівень, а також вплив середовища, в якому вона проживає. Низький рівень культури мови у дошкільному віці пов'язують із іншими психологічними аспектами.

Л. Виготський вважав, що мова – це знак, спрямований усередину, у внутрішній світ особистості і покликаний змінювати його [2, с. 197]. Мовлення – процес практичного застосування людиною мови з метою спілкування із іншими людьми [3]. Процес спілкування інтенсивно розвивається у дітей дошкільного віку. Характерною ознакою цього вікового періоду є те, що словниковий запас дитини суттєво змінюється, відбувається усвідомлення мовної діяльності загалом. Домінантним фактором, що впливає на розвиток мовлення, є вплив соціуму.

Словниковий запас дошкільника збільшується майже втричі, але його зміст також може бути різноманітним. За допомогою наочно-дійового і наочно-образного мислення дошкільники в першу чергу опановують ті поняття, предмети та явища, які доступні їхній діяльності та з якими вони мають близький контакт.

До переліку абстрактних понять, які зустрічаються в мовленні дитини дошкільного віку, належить ненормативна лексика. Її вживання може мати різні причини та осмислюватися дитиною по-різному.

Дитині властиво використовувати ненормативні слова ще з віку двох–трьох років. У цей віковий період дитина повністю не усвідомлює значення всього сказаного. Відбувається процес наслідування дорослих, за яким настає повторення дій і слів тих, хто її оточує. Для дошкільників властиво копіювати поведінку батьків та їх ставлення один до одного. Відповідно, якщо під час розмови лунає вульгаризм або евфемізм, діти цієї вікової групи швидко засвоюють подану їм інформацію за рахунок мимовільного запам'ятовування і використовують його у своєму лексиконі, не надаючи цим словам особливого значення.

Індивід віком від трьох до чотирьох років може використовувати ненормативну лексику, повністю або частково усвідомлюючи значення своїх слів. Джерелами отриманої інформації можуть бути або батьки, або будь-яке інше оточення дитини (для цього періоду характерне збільшення кола людей, з якими дитина вступає у контакт). Якщо дошкільники усвідомлюють значення ненормативної лексики, вони можуть використовувати її з різною метою. Зокрема, як додатковий спосіб привернути увагу батьків. Залежно від їхньої реакції вони

можуть продовжувати або поступово припинити використання ненормативних слів. Використання табуованої лексики може пов'язуватись із прагненням шантажу дорослого за умови припинення її подальшого використання.

Допускання в розмові нецензурної лексики дітьми старше п'яти років може свідчити про їх надмірне прагнення позбутися батьківського контролю, що час від часу може перерости у сплески агресії. Дитина під час цього вікового періоду може використовувати лайку чи глузування під час спілкування зі сторонніми дорослими, демонструючи цим самим неповагу до них. В іншому випадку це виключно прагнення «помсти» батькам за їх зауваження чи покарання.

Психологи вважають, що вживання ненормативної лексики на пряму пов'язано із проявом агресії. Під цим явищем розуміють поведінку людини, спрямовану на завдання шкоди іншому. Найпоширенішим проявом агресії вважається словесна, що характеризується вживанням лайки, жаргону, глузливих і образливих прізвиськ. Серед дітей дошкільного віку поширене вираження агресії через крик, вереск, що часто супроводжується використанням ненормативної лексики [4].

Агресивність частково проявляється у людей будь-якого віку. У дошкільному віці агресивність проявляється у прагненні порушення моральних норм і бажанні нашкодити іншим людям. Агресивність може проявлятися у бажанні дитини демонстративно і цілеспрямовано використовувати ненормативну лексику. Але для вирішення цієї проблеми потрібно визначити основну причину прояву такої поведінки. Адже дитяча агресія може бути як ненавмисною, тобто проявом імпульсивності, так і осмислено спрямованою.

На думку Л. Виготського, від соціально-економічних і культурно-педагогічних умов, в яких росте і розвивається дитина, залежать причини її моральної дефективності [5, с. 150].

В. Заслуженюк, В. Семиченко, Н. Максимова, В. Оржеховська виділяють низку причин, які можуть сприяти поширенню ненормативної лексики серед дітей дошкільного віку, зокрема:

- 1) недостатня кількість емоційно насиченого, позитивного спілкування між батьками і дітьми;
- 2) дефіцит у членів сім'ї та іншого соціального оточення дитини моральних норм, які б не давали їм можливості використовувати ненормативну лексику у присутності дитини;
- 3) якщо організація сімейного життя не досягає високого рівня, у дитини практично не можуть сформуватися високі моральні установки;
- 4) через відсутність повноцінного контакту між членами сім'ї, батьки не до кінця обізнані в особливостях характеру їхньої дитини, тому і не розуміють психологічних поштовхів, що спонукають дитину до використання ненормативної лексики;

5) якщо дорослий не лише використовує лайку та інші прояви табуованої лексики у присутності дитини, але й адресує її до дошкільника, демонструючи цим негативне, грубе ставлення.

У випадку молодших дошкільників найбільший вплив на поширення лихослів'я має спілкування із дорослими. У дорослішій групі цієї вікової категорії такий процес може відбуватися через засоби масової інформації та соціальні мережі. Вживання нецензурної лексики, грубощів у спілкуванні і відсутність моральних норм висвітлюється ЗМІ у формі не одиничного випадку, а як своєрідна комунікативна норма.

За даними зарубіжних вчених, майже в усіх найпопулярніших телепрограмах присутнє насилля, яке з часом стає джерелом породження агресії і лайки серед дітей. Одна інформаційна година включає в себе вербальну і фізичну агресію по вісім і дев'ять актів відповідно [6, с. 109].

Варто зауважити, що поширення ненормативної лексики серед дітей – це не раптова ситуація, вона має поступовий і прогресуючий розвиток. Тенденцію до використання грубих, брутальних слів можна прослідкувати у період СРСР. Важка економічна ситуація, занепад культури, науки та мистецтва, політична напруга нанесли свій вплив не на одне покоління. Хоча специфіка лайливості і брутальності змінювалася, цей процес супроводжувався поширенням схожого стилю спілкування і на наступні роки. Звичайне глузування між однолітками поступово може призвести до розвитку булінгу, що є проявом садистських нахилів.

Прояви вербальної агресії, на думку багатьох науковців, більш простіші і легші у порівнянні із фізичною агресією, що проявляється у бійці, стусанах, штовханнях. Проте, як свідчить практика, профілактика і корекція вживання ненормативної лексики надзвичайно складні тому, що вербальна агресія може стати більш небезпечною, ніж фізична. Адже зовнішні прояви дитячої агресії стають помітні одразу, на відміну від використання глузливих слів, лайки, жаргону, дисфемізмів та евфемізмів. Вони можуть спрямовувати її проти однолітків, братів і сестер, батьків і навіть сторонніх дорослих. У жодному із цих випадків батьки не мають залишатися простими спостерігачами. Їх обов'язок – попередити ситуацію, але якщо це не вдалося зробити, то намагатися вплинути на покращення поведінки дитини.

Початковою стадією негативних змін поведінки дитини може стати криза трьох років. Як і будь-яка криза іншого вікового періоду, криза трьох років характеризується формуванням новоутворень, зміною виду діяльності, виникнення нового стилю спілкування та типу стосунків з іншими людьми. О. Сергєєнкова характеризує кризу психічного розвитку як явище загострення психічних суперечностей, що супроводжується різкою і кар-

динальною перебудовою самосвідомості індивіда та його взаємин із навколишніми людьми [7].

Із початком кризи трьох років у дитини з'являються певні симптоми, які психологи пов'язують із початком поширення серед дітей дошкільного віку ненормативної лексики. Упертість, негативізм, свавілля, знецінення, норовистість, агресивність – це ті риси, які набуває дитина при неправильному проходженні вікової кризи.

У боротьбі із проблемою лихослів'я батькам необхідно дотримуватися основних правил, послідовне та точне виконання яких допоможе усунути ситуацію:

1) варто не допустити непослідовності виховання – при забороні дитині використовувати непристойну лексику батькам слід абсолютно усунути її зі свого словника, щоб не провокувати дитину до повторення їх дій;

2) не з'ясувавши причину використання лайливих слів, не можна вдаватися до покарання. Якщо дитина не чує змістовного пояснення мети покарання, вона може не усвідомлювати помилковості своїх дій, особливо у випадку використання ненормативної лексики;

3) за допомогою змістовної бесіди потрібно допомогти дитині замислитися про наслідки своєї поведінки, навести негативний приклад використання глузливих слів, лайки чи жаргону. Як приклад можна сказати, що їх використання може призвести до негативної зміни стосунків між дошкільником і його оточенням;

4) після діалогу та з'ясування причин такої поведінки потрібно зайнятися її усуненням;

5) одним із найважливіших етапів є налагодження зіпсованих через ненормативні висловлювання відносин із однолітками, дорослими, вихователями або вчителями. Батьки мають надати в цьому випадку підтримку для дошкільника та довести, що свої емоції можна виражати прийнятним чином.

Висновки і пропозиції. Підбиваючи підсумки зазначимо, що використання ненормативної лексики дітьми дошкільного віку характеризується специфічними проблемами, адже в період росту і розвитку сильний вплив на дитину має соціум. Залежно від стилю виховання, взаємовідносин дитини з батьками, однолітками і сторонніми дорослими формується її світогляд і моральні якості, які будуть керувати нею протягом життя. Щоб усунути цей небажаний результат виховання, батькам потрібно спрямувати свої сили на виправну роботу не лише з дитиною, але й переглянути свою власну поведінку, щоб виховати в дитини не просто культуру мовлення, але й закріпити в її характері ті риси, які допоможуть їй правильно самореалізуватися у суспільстві.

Перспективами подальших досліджень є визначення механізмів та напрямків нейтралі-

зації факторів, які є основними при виникненні ненормативної лексики серед дітей дошкільного віку.

Література:

1. Клепуц Л. Стратегії класифікації ненормативної лексики / Клепуц Л. // "HUMANITIES & SOCIAL SCIENCES, 2009. С. 84–85.
2. Выготский, Л.С. Развитие высших психических функций [Текст] / Л.С. Выготский. М. : Изд-во АПН, 1960. 518 с.
3. Кулешова О.В. Загальна та соціальна психологія [Електронний ресурс] / Кулешова О.В. – Режим доступу до ресурсу: https://lubbook.org/book_225_glava_17_Slovník.html.
4. Іллешенко Т. Дитяча агресія – що це? [Електронний ресурс] / Іллешенко Т. 2011. Режим доступу до ресурсу: <http://kovtun.net.ua/doschkillja/batkam/dityacha-agresiya-shho-ce/>.
5. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти томах. Т. 5. Основы дефектологии [Текст] / Л.С. Выготский / Под ред. Т.А. Власовой. М. : Педагогика, 1983. 368 с.
6. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. СПб. : Питер, 1998. 336 с.
7. Сергєєнкова О.П. Вікова психологія : навч. посіб. / Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. К. : ТОВ «Центр учбової літератури». 2012. 384 с.

Береговая Н. П., Повстюк О. Ю. Психологические аспекты использования ненормативной лексики дошкольниками

В статье представлено понятие ненормативной лексики и определены основные психологические аспекты её использования детьми дошкольного возраста. Рассмотрено историческое развитие этого феномена, описаны результаты проведенного исследования, посвященного изучению особенностей использования ненормативной лексики. Проанализированы факторы проявления агрессивности, что является одной из причин распространения подобного поведения среди дошкольников. Охарактеризованы основные признаки проявления такого поведения в обществе, определены основные методы борьбы с использованием сквернословия.

Ключевые слова: ненормативная лексика, дошкольники, сквернословие, культура речи, возрастной кризис, вербальная агрессия, подражание.

Berehova N. P., Povstiuk O. Yu. Psychological aspects of the using of profane language by preschoolers

The article presents the concept of profane language and identifies the main psychological aspects of its use by children of preschool age. It was considered the historical development of this phenomenon, described the results of the research, devoted to the study of the peculiarities of using profanity. The factors of manifestation of aggressiveness are analyzed, which is one of the reasons of the spread of such behavior among preschoolers. The main signs of manifestation of such behavior in society are characterized, the basic methods of struggle with the use of foul language are defined.

Key words: profane language, preschoolers, obscene words, culture of speech, age crisis, verbal aggression, imitation.